

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

ANALYSIS OF THE MODERN GOING NEAR UNDERSTANDING OF CONCEPT PROFESSIONAL COMPETENCE

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей, необхідних для успішної самореалізації компетентностей відповідно до Закону України «Про освіту». Так, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки зумовлена необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості та конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір. Освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України.

Держава виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

З огляду на визначені пріоритети, найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Відповідно до Закону України «Про освіту» та Національної стратегії розвитку освіти в Україні суспільству, яке розвивається, потрібні сучасно освічені, ясно мислячі люди, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення, прораховувати їх наслідки, здатні до діалогів та співпраці, з власними переконаннями та націлені на розвиток держави та суспільства.

Такими якостями може володіти тільки компетентна, впевнена в собі людина. Важливо чітко охарактеризувати поняття «компетентність» та не поєднувати з терміном «компетенція», які використовуються в педагогічній діяльності. У статті на основі глибокого літературного аналізу розкрито базові поняття «компетентність», «професійна компетентність» та сучасні підходи до розуміння цих понять. Схарактеризовано основні групи ключових компетенцій сучасного фахівця та їх основні властивості.

Ключові слова: фахівець, професійна компетентність, структура професійної

компетентності, студент, заклад вищої освіти.

Education is the basis of the intellectual, spiritual, physical and cultural development of the individual, his successful socialization, economic welfare, the key to the development of a society combined by shared values and culture, and the state.

The purpose of education is the comprehensive development of a man as a person and the highest value of society, its talents, intellectual, creative and physical abilities, formation of the values necessary for the successful self-realization of competencies in accordance with the Law of Ukraine "On Education". Thus, the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021 is conditioned by necessity for drastic changes aimed at improving the quality and competitiveness of education, solving the strategic challenges facing the national education system in new economic and socio-cultural conditions, integrating it into the European and world educational space. Education is one of the most important areas of Ukrainian state policy.

The state proceeds from the fact that education is a strategic resource of socio-economic, cultural and spiritual development of society, improving the well-being of people, securing national interests, strengthening the international authority and forming a positive image of our state, creating the conditions for self-realization of each individual.

Given the identified priorities, the most important for the state is to educate people in a new type of thinking and culture, design an acmeological educational space, taking into account the development of education, personal needs, needs of society and the state. Quality education is a necessary condition for ensuring a sustainable democratic development of society, consolidation of all institutions, humanization of socio-economic relations, the formation of new life orientations of the individual.

According to the Law of Ukraine "On Education" and the National Strategy for the Development of Education in Ukraine, the society needs developing, educated, clear-thinking people who can make possible decisions, calculate the implications for dialogue and cooperation, with their own convictions and focused on development of the state and society.

Only a competent, self-confident person can possess such qualities. It is important to clearly describe the concept of "competence" and not to combine it with the term "competence" used in pedagogical activity. The article describes the basic concepts of "competence", "professional competence" and modern approaches to understanding these concepts based on a thorough literary analysis. The main groups of key competencies of the modern specialist and their basic properties are characterized.

In order to form a competent graduate in all potentially important areas, it is necessary to mobilize the cognitive, communicative and personal activity of students, taking into account the potential laid down in different approaches to understanding professional competence.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-2-4>

Любчик Р.І.,

ст. викладач кафедри фізичної підготовки та спорту
Національної академії
Національної гвардії України

Competence in a particular field is a combination of relevant knowledge, experience and abilities that allow you to reasonably judge and effectively act in this field. Gradually, the concept of "educational competences" is introduced as generalized modes of activity, which are mastered by the student during education, but competence is the result of the acquisition of competence.

Based on the interpretation of competence by different authors, we can conclude that competence is a reflection of a person's professional experience within the competence of a particular activity. A high level of competence as a result of professional development at a certain stage implies a harmonious combination of intellectual competences (ability to productive analytical activity), social competences (civic literacy) and personal (ability to communicate, reflection, readiness for self-education).

Competence is an important component of the personality structure that focuses on the person's life experience gained through education, profes-

sional activity, and engagement with the social environment.

Competence is an important component of the personality structure that focuses on the person's life experience gained through education, professional activity, and engagement with the social environment. Third, competence is appropriately described the actual level of training of a specialist, who is distinguished by the ability to choose the most optimal among the variety of decisions, to reasonably reject the wrong decisions, to question the effectiveness, that is, to possess critical thinking. Fourth, competence involves the constant updating of knowledge, the possession of new information to successfully solve professional tasks at the present time and in the circumstances, that is, competence is the ability to perform the activity on time. Fifth, competence includes both substantive (knowledge) and procedural (skill) components.

Key words: *specialist, professional competence, structure of professional competence, student, establishment of higher education.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Ринок праці висуває вимоги до підготовки майбутніх фахівців, які не можуть не враховуватися професійно-педагогічним співтовариством. Осмислене відношення до теорії навчання повинне забезпечуватися у студентів пізнавальною мотивацією, практична діяльність припускає наявність сформованої професійної мотивації. Дисбаланс між мірою сформованості цих мотивацій у студентів призводить до суперечностей між вимогами практики та можливостей вузькопрофесійної освіти, отриманої у закладах вищої освіти (ЗВО). Система вищої освіти України в Болонських перетвореннях, має бути спрямована лише на її розвиток і набуття якісних ознак, глибоке осмислення, порівняння з європейськими критеріями і стандартами та визначення можливості її вдосконалення на новому етапі розвитку [1, с. 157].

Освоєння змісту навчальних дисциплін – процес звичніший і зрозуміліший для студентів порівняно з практикою, де результатом діяльності виступає продукт, а сам фахівець повинен бути цілісною особою, здатною при необхідності діяти за межами обраної професійної галузі. Вирішення цієї суперечності вимагає сучасних підходів до розуміння суті професійної компетентності [2, с. 3].

Тенденція до розширення меж професійної належності примушує відійти від звичного розуміння професіоналізму як володіння і застосування особливих знань і навичок, що належить до досить вузького предмету професійної уваги. Професійна компетентність як інтегральна характеристика фахівця включає особисті можливості фахівця, що дозволяють самостійно й ефективно вирішувати комплексні завдання [3, с. 58].

Існуючі концепції інноваційних підходів до організації освітнього процесу у вищій школі (ідеї транс-професійної, між професійної і мультипрофесійної підготовки), представлені за кордоном у роботах Д. Пауэла, Р. Хардена диктують необ-

хідність здійснення транс професійного навчання, що має на меті підготовку фахівця, здатного тісно взаємодіяти з представниками різних професій, працювати в команді. Відхід від ізольованого навчання означає, що оволодіння знаннями, навичками і досвідом повинно відбуватися з урахуванням інформаційного поля суміжних професій.

Щоб сформувати компетентного випускника в усіх потенційно значущих сферах, необхідно мобілізувати пізнавальну, комунікативну й особову активність студентів з урахуванням потенціалу, закладеного в різних підходах до розуміння професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У найбільш розвинутих країнах продовжується ґрунтовна дискусія навколо того, як озброїти людину необхідними знаннями та вміннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко розвивається.

Як свідчить аналіз досвіду цих та інших країн, одним зі шляхів оновлення змісту освіти й технологій навчання, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на сучасні педагогічні підходи та створення ефективних механізмів їх запровадження [4, с. 111; 5, с. 65; 6, с. 95]. Головним стимулом для розвитку зусиль та вибір дієвих підходів та педагогічних умов для формування професійної компетентності в освіті стали вимоги бізнесу й підприємництва до кваліфікованих працівників приймати відповідальні рішення на основі отриманих знань та їх інтеграції. Тут доречно зауважити, що за статистикою більшість людей приймає впродовж дня близько тисячі рішень. Більшість з них – тривіальні, але деякі – вельми важливі. Слід допомогти суб'єкту освіти знаходити правильні у конкретних ситуаціях – навчальних, життєвих та професійних – одне з найважливіших сучасних завдань професійної підготовки [7, с. 189].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявна проблема теоретичного осмислення сутності професійної компетентності, рішення якої дозволяє підготувати фахівця конкурентоспроможного на ринку праці, який може ефективно вирішувати проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця і її велика практична значущість.

Метою нашої статті є аналіз та характеристика сучасних підходів до розуміння поняття «Професійна компетентність».

Виклад основного матеріалу. Внаслідок панування в системі вищої освіти нашої країни знанневої парадигми виникла ситуація, коли кількість фахівців з вищою фундаментальною освітою є значною і з кожним роком зростає, а реальна економіка потерпає від нестачі кваліфікованих практично орієнтованих кадрів. Причина кризи парадигми знань міститься у суперечності між устроєм вищої професійної освіти та сучасного бізнесу. Українська економіка вже давно перейшла до ринкових відносин, а професійна освіта все ще не стала ринковою. Вона залишається державною за формою, фундаментальною та академічною – за змістом.

Серед причин, які викликали кризу парадигми знань, маємо й таку: в сучасних умовах старіння інформації відбувається швидше, ніж завершується цикл навчання у вищій школі. Тому традиційна тенденція на передачу необхідних для майбутньої професійної діяльності знань від викладача до студента стає утопічною. У таких умовах передусім необхідно сформувати у студента самостійно набувати знання, тобто майбутні фахівці повинні вміти в будь-який момент знайти та відібрати потрібні знання у створених людством велетенських сховищах інформації [8, с. 19]. Треба враховувати, що на ринку праці необхідні не самі по собі знання, а здатність фахівця виконувати відповідні професійні функції, практично вирішувати різні види виробничих завдань [9, с. 258].

У зв'язку з цим глобальне завдання забезпечення оптимального входження майбутнього фахівця в соціальний світ та його продуктивна адаптація в ньому вказує на необхідність забезпечення більш повного, особистісно та соціально інтегрованого результату освіти.

Феномен «професійної компетентності» є окремим об'єктом багатьох наукових досліджень. У літературі найчастіше використовуються такі визначення професійної компетентності: навички та риси, необхідні працівнику для ефективного виконання роботи; поведінка, яку демонструють переважно успішні працівники, на відміну від менш успішних; комплекс знань, умінь, здібностей, мотивацій, цінностей та інтересів людини; знання, навички, здібності та інші характеристики, пов'язані з високими досягненнями в роботі тощо. Відпо-

відно до Закону України «Про державну службу», *професійна компетентність* – здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, вміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [10, с. 4].

У сучасній педагогіці поступово встановлюються адекватні тлумачення понять «компетенція» та «компетентність». Так, Д. Равен вважає, що професійна компетентність – це розумові операції та практичні вміння [11, с.112]. А. Маркова наполягає на тому, що компетентність передбачає також поєднання психологічних якостей людини, які допомагають їй діяти самостійно й відповідально [12, с. 82].

Заслуговує на увагу думка Т. Морозової про те, що компетентність – індивідуальна характеристика людини, яка визначається поєднанням психічних якостей, психічного стану, що дозволяє діяти самостійно й відповідально; як володіння людиною здатністю та вмінням виконувати певні трудові функції. Оцінювання чи вимірювання кінцевого результату праці – єдиний науковий спосіб судити про сформованість компетентності [13, с. 5].

Складна структурна будова професійної компетентності, описана в роботах представників багатьох наукових шкіл (А. Абульханової, А. Бодальова, В. Зазикіна, Є. Клімова та інших) включає такі компоненти: 1) мотиваційний: прагнення до прояву компетентності в поведінці та діяльності людини; 2) когнітивний: володіння знаннями щодо змісту компетентності, тобто засобами, способами і програмами виконання дій, рішення соціальних і професійних завдань, реалізації права і норм поведінки; 3) поведінковий: досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях; 4) ціннісно-смысловий: наявність особистісної значущості змісту компетентності і об'єкту її реалізації; 5) емоційно-регуляційний: здатність адекватно ситуаціям соціальної і професійної взаємодії здійснювати емоційно-вольову регуляцію [14, с. 135].

Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань, досвіду і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній. Поступово в обіг вводиться поняття «освітні компетенції» як узагальнені способи діяльності, що їх опановує студент під час навчання, компетентність же є результатом набуття компетенції.

Спираючись на трактування компетентності різними авторами, можна зробити висновок про те, що компетентність – це відбиття професійного досвіду людини в рамках компетенції конкретної діяльності. Високий рівень компетентності

як результат професійного розвитку на певному етапі передбачає гармонійне поєднання інтелектуальних компетенцій (здібності до продуктивної аналітичної діяльності), соціальних компетенцій (громадянської грамотності) й особистісних (здатності до спілкування, рефлексії, готовності до самоосвіти впродовж усього життя).

Компетентність є важливим компонентом структури особистості, в якому фокусується її життєвий досвід, здобутий особистістю у процесі отримання освіти, професійної діяльності та шляхом взаємодії із соціальним середовищем.

Компетентність не можна протиставляти знанням або вмінням. Це поняття більш широке, воно включає в себе як «знання», так і «вміння». Компетентність, по-перше, виражає значення традиційної тріади «знання, уміння, навички», поєднуючи їх між собою; по-друге, визначається як поглиблене знання предмета або освоєне вміння. По-третє, компетентність доцільна для опису реального рівня підготовки фахівця, якого вирізняє здатність з-поміж розмаїття рішень обирати найбільш оптимальне, аргументовано відкидати хибні рішення, піддавати сумнівам ефективність, тобто володіти критичним мисленням. По-четверте, компетентність передбачає постійне оновлення знань, володіння новою інформацією для успішного вирішення професійних завдань у даний час і в даних умовах, тобто компетентність є здатністю до актуального виконання діяльності. По-п'яте, компетентність включає в себе як змістовий (знання), так і процесуальний (вміння) компоненти. Це означає, що компетентна людина повинна не тільки розуміти суть проблеми, але й уміти практично її вирішувати. Компетентний фахівець залежно від конкретної професійної ситуації може застосувати певний метод вирішення проблеми [7, с. 195].

Поняття компетентності ширше, ніж поняття знання, уміння, навички; воно містить їх у собі; поняття компетентності включає не тільки когнітивний та операціонально-технологічний складники, а й мотиваційний, етичний, соціальний і поведінковий. У зв'язку з цим, реалізація компетентнісного підходу залежить від усієї освітньо-культурної ситуації. Щодо кожної ситуації компетентності можна виділяти різні рівні її освоєння.

Міжнародною комісією Ради Європи визначено й схарактеризовано такі групи ключових компетенцій: *соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку й самоосвіти, продуктивної творчої діяльності* [15, с. 65].

І. Зимня, відповідно до фундаментального психологічного положення про людину як суб'єкта спілкування, пізнання та праці, вважає за достатнє виділити тільки три групи ключових компетенцій, а саме: компетенції, які *стосуються до самого себе* (збереження здоров'я, ціннісно-смилова орієнтація у світі, розширення знань); компетенції, які від-

носяться до *взаємодії людини з іншими особами* (вирішення конфліктів, співробітництво, толерантність, спілкування); компетенції, які відносяться до *діяльності людини* та виявляються в усіх типах і формах її діяльності (постановка та вирішення пізнавальних задач, нестандартні рішення, засоби діяльності) [16, с. 34].

Треба зауважити, що кожна ключова компетентність має «проекуватися» на загальногалузеві компетентності, які, у свою чергу, мають «проекуватися» на предметні компетентності [4, с. 111].

Усі ключові компетенції мають такі характерні ознаки: багатофункціональність, надпредметність та міждисциплінарність, потребують значного інтелектуального розвитку (абстрактне мислення, рефлексія, визначення власної позиції, самооцінки, критичного мислення і включають різні розумові процеси та інтелектуальні вміння).

Вдалу спробу виділити структурні компоненти ключової компетентності зроблено І. Зимньою [16, с. 34]. На її думку, слід виділяти такі структурні компоненти: готовність до прояву компетентності (*мотиваційний компонент*); володіння знанням змісту компетентності (когнітивний компонент); досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях (*поведінковий компонент*); відношення до змісту компетентності та об'єкту його застосування (*ціннісно-змістовний компонент*); емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності (*емоційно-вольовий компонент*). У наступній праці Зимня в межах розгляду ключових компетенцій як складників компетентності та нової парадигми результатів освіти виокремлює три основні групи компетентностей:

1) компетентності, які відносяться до себе як особистості, суб'єкту життєдіяльності;

2) компетентності, які відносяться до взаємодії з іншими людьми;

3) компетентності, які відносяться до діяльності людини, що проявляються в усіх її типах та формах.

При цьому з урахуванням теоретичного обґрунтування пропонує сукупність самих компетенцій, набору складових компонентів. Беручи до уваги, що компетенції – це деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, алгоритми дій, системи цінностей та відносин, які згодом виявляються в компетентностях людини. Виділяє 10 основних компетенцій (видів) [17, с. 12].

1. *Компетенції, що відносяться до самої людини як особистості, суб'єкту діяльності, спілкування:*

1) компетенції здоров'я збереження;

2) компетенції ціннісно-суттєвої організації в світі;

3) компетенції інтеграції;

- 4) компетенції громадянськості;
- 5) компетенції самовдосконалення.

2. *Компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини та соціальної сфери:*

- а) компетенції соціальної взаємодії;
- б) компетенції у спілкуванні.

3. *Компетенції, що відносяться до діяльності людини:*

- 1) компетенції пізнавальної діяльності;
- 2) компетенції діяльності;
- 3) компетенції інформаційних технологій.

Ключові компетенції характеризуються інтегрованою природою, тому що вони містять певні однорідні або споріднені знання й уміння, що належать до широких галузей культури та діяльності людей. Тобто сформованість ключових компетенцій – результат освітньої діяльності особистості, навколо цих компетенцій формуються нові й поглиблюються як загальнопредметні, так і предметні компетенції.

Професійна компетентність є одним із видів ключової компетентності й передбачає володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність особистості проектувати свій подальший професійний розвиток [18, с. 16]. Професійна компетентність – це якість високопрофесійного працівника, здатного максимально реалізовувати себе в конкретних видах трудової діяльності, здатного адаптуватися до умов, які змінюються разом із ринковим механізмом, що управляє професійною мобільністю, плануванням професійного зростання та професійною самореалізацією.

Професійна компетентність належить до динамічних особистісних утворень, оскільки його змістовне наповнення й якісний рівень залежать від багатьох чинників: рівня розвитку психології, педагогіки, антропології й культурології, соціальних та економічних умов тощо.

Професійна компетентність як єдність теоретичної та практичної готовності фахівця до виконання професійної функції характеризує не тільки його діяльність, а й самого фахівця як суб'єкта в його самостійній, відповідальній та ініціативній взаємодії із соціальним оточенням. Тому професійна компетентність інтегрує професійні й особистісні якості людини, спрямовує їх на опанування знань і практичних навичок та цілеспрямоване застосування знань й навичок у прогнозуванні, плануванні й реалізації професійної діяльності, активізує фахівця в розвитку особистих здібностей, у прагненні до самореалізації у професійній діяльності вже в період навчання у вищому навчальному закладі.

У Національній доктрині розвитку освіти України визначено мету державної політики щодо розвитку освіти, якою передбачено створення умов для розвитку особистості та творчої самореалі-

зації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися впродовж життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадського суспільства, розвивати й зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської і та світової спільноти.

Висновки. У сучасних підходах, щодо визначення суті професійної компетентності основну роль в процесі формування ключових компетенцій відіграє теоретична та практична складова професійної діяльності. Характерними ознаками професійної компетентності, на думку більшості науковців, є прагнення до постійних перетворень, змін, орієнтація на майбутнє, вияв лідерських якостей, уміння швидко та раціонально здійснювати вибір у конкретній професійній ситуації, мотивація до неперервної самоосвітньої діяльності. Професійні якості, які входять до складу структури професійної компетентності, складають основу професійного росту фахівця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти // В.С. Журавський, М.З. Згуровський. К. : ІВЦ «Політехніка», 2003. 200 с.
2. Винокурова Н.В., Мазуренко О.В. Современные подходы к формированию профессиональной компетентности педагога дошкольного образования // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 4.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетентности как компоненты личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.
4. Калегина О.А. Компетентностный подход в современном образовании / О.А. Калегина // Вестник Моск. гос. ун-та культуры и искусств. 2006. № 1. С. 111–115.
5. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. 2005. № 1. С. 65–69.
6. Прийма С. Компетентнісний підхід як імператив реформування вищої освіти / С. Прийма // Наукові записки КДПУ імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2007. Вип. 72. Ч. 1. С. 95–100.
7. Бойчук Ю.Д. Компетентнісний підхід // В кн.: Наукові підходи до наукових педагогічних досліджень : Монографія / за заг. ред. докт. пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України В.І. Лозової. Харків : «Апостроф», 2011. С. 188–216.
8. Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А.Л. Андреев // Педагогика. 2005. № 4. С. 19–27.
9. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход / Э.Ф. Зеер. М. : МСПИ, 2005. 354 с.
10. Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015.

11. Равен Д. Компетентность в современном обществе: проблемы, заблуждения, перспективы / Равен Д. М. : «Когито-Центр», 2001. 142 с.
12. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности / Маркова А.К. // Советская педагогика. 1990. № 8. С. 82–88.
13. Морозова Т.Ю. Аналіз дефініцій компетентнісного підходу щодо освіти / Т.Ю. Морозова // Освіта Донбасу. 2005. № 3. С. 5–11.
14. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : Наук.-метод. посіб. / [І.Г. Єрмаков, В.В. Нечипоренко, Т.І. Єрмаков та ін.]; За наук. ред. І.Г.Єрмакова; Ін-т педагогіки АПН України та ін. Запоріжжя : Центріон, 2005. 633 с.
15. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І. та ін. за редакцією В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. 112 с.
16. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня 2003. № 5. С. 34–42.
17. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Эксперимент и инновации в школе. 2009. № 2. С. 12.
18. Машталер А.М. Розвиток професійної компетентності офіцерів прикордонників у системі підвищення кваліфікації засобами дистанційного навчання : автореферат дис..канд. пед. наук: 13.00.04 / А.М. Машталер.; Держ. прикордон. служба України, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2016. 16 с.